

DOI

УДК 947.084.8:355.311.5(477)“1943/1945”

Оксана Хом'як (м. Київ)

кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії

Національного університету «Києво-Могилянська академія»

E-mail: ok.khomiak@ukma.edu.ua

ORHID: <https://orcid.org/0009-0008-6949-333X>

Дивізія Ваффен СС «Галичина» та звинувачення у воєнних злочинах: історіографічний зріз

У статті здійснено історіографічний огляд найновіших досліджень українських та західних вчених щодо звинувачень дивізії Ваффен СС «Галичина» у воєнних злочинах. Аналіз діяльності комісії з перевірки воєнних злочинців не є предметом цієї статті. Довкола скандалу з ветераном дивізії Ярослава Гуньки в канадському парламенті у кінці вересня 2023 року чи не найгучніше лунали звинувачення в причетності до Голокосту. Втім, доказів, які б підтверджували ту чи іншу участь дивізії в антиєврейському насиллі, на сьогодні не має, окрім висунутих припущень. Тим не менше, низка німецьких офіцерів дивізії, зокрема і командир дивізії Фріц Фрайтаг, були залучені до реалізації Шоа ще до свого переведення до дивізії.

Визначено, що в різний час до дивізії Ваффен СС «Галичина» було приєднано низку підрозділів, які скоїли воєнні злочини до цього (Український легіон самооборони, 4-ий та 5-ий Галицький добровольчі полки СС). Ця ситуація потребує подальшої класифікації. Звинувачення дивізії у придушенні Варшавського повстання було спростовано ще у 1980-х роках. Втім, 2 роти Українського легіону самооборони (УЛС) брали участь у боях з повстанцями у Варшаві, а сам УЛС, який скоїв злочини супроти польського населення, включено до складу дивізії в березні 1945 року. Показано, що пацифікацію низки польських сіл у Галичині навесні 1944 року (Гута Пеняцька, Підкамінь, Завоне, Будки Незнайовські тощо) було здійснено підрозділами 4-ого Галицького добровольчого полку СС («поліційного полку») в рамках боротьби з загонами радянських партизан. В червні 1944 року його було включено до складу дивізії. Низка джерел того часу, зокрема документація польського еміграційного уряду та Армії крайової, не розрізняла підрозділи дивізії та «поліційного полку». Така плутанина може бути пов'язана з тим, що полк теж мав левика з трьома коронами за свою відзнаку, означення «галицький» у назві, зрештою його особовий склад складався з добровольців до дивізії.

Хоча діяльність дивізії в Словаччині ще потребує подальшого дослідження, уже зараз можна говорити про декілька епізодів, серед яких наймасштабнішим є спалення сіл Смерчани та Ж'яр (Smrečany, Žiar na Liptove) відповідно 28 та 29 жовтня 1944 року вояками бойової групи Віттенмаєр у відповідь на вбивство німецького офіцера. Це призвело до загибелі жінки та дитини. Вищенаведене вкотре засвідчує потребу неупередженого вивчення історії дивізії «Галичина» та життєписів її вояків в період Другої світової війни та після неї.

Ключові слова: Друга світова війна, СРСР, Україна, воєнні злочини, Голокост, колаборація, дивізія Ваффен СС «Галичина»

Oksana Khomiak (Kyiv)

PhD in History Senior lecturer at History Department

National University of «Kyiv-Mohyla academy»

E-mail: ok.khomiak@ukma.edu.ua

ORHID: <https://orcid.org/0009-0008-6949-333X>

Waffen-SS «Galicia» division and accusations in war crimes: review of historiography

The article provides a historiographical review of the latest research by Ukrainian and Western scholars on accusations of the Waffen-SS «Galicia» Division in war crimes. Commissions of inquiry on war criminals are not subject of this article. Latest accusations about Division's involvement into the Holocaust were widespread following scandal with Yaroslav Hunka in Canadian parliament in September

2023. However, there is no evidence that would confirm its participation in anti-Jewish violence. Nevertheless, a number of the German officers, including its commander Fritz Freitag, were involved in the realization of Holocaust before their transfer to the Division.

It is shown that a number of units had committed war crimes before they were attached to the Waffen-SS «Galicia» Division «Galicia» (the Wittenmaier combat group). This situation requires further classification. Division's accusations in suppressing the Warsaw Uprising were refuted in the 1980s. However, small units of the Ukrainian Self-Defense Legion (ULS) took part in battles in Warsaw, and the ULS itself committed crimes against the Polish population. It was attached to the division in March 1945. It is shown that the pacification of a number of Polish villages in Galicia in the spring of 1944 (Huta Pieniatska, Pidkamin, Zawonie, Budky Nieznajowski, etc.) was carried out by units of the 4th SS Galician Volunteer Regiment («police regiment») as part of the fight against Soviet partisans. In June 1944 it was transferred to the Division.

Although the Division's war record in Slovakia requires further research, we can already mention the largest in scale episode when villages of Smrečany and Žiar (Žiar na Liptove) were burned out on October 28 and 29, 1944 by soldiers of the Wittenmayer combat group in response to the murder of a German officer. This led to death of a woman and a child. The above once again testifies to the need for an unbiased study of the history of the «Galicia» Division and the biographies of its soldiers during and after World War II.

Key words: World War II, USSR, Ukraine, war crimes, Holocaust, collaboration, Waffen-SS «Galicia» Division

Наприкінці вересня 2023 року увесь світ спочатку сколихнула новина про те, що під час зустрічі з українським президентом Володимиром Зеленським канадський парламент аплодував Ярославу Гуньці – «герою», що «боровся за українську незалежність» проти росіян в роки Другої світової війни. Майже одразу з'явилася хвиля засудження такого, не до кінця обдуманого запрошення з боку спікера Палати представників Ентоні Рота (Anthony Rota), адже, як виявилось, йому не було відомо, що Ярослав Гунька був ветераном дивізії Ваффен СС «Галичина»¹. У новинах почали з'являтися звинувачення дивізії² у скоєнні численних воєнних злочинів супроти цивільного населення, зокрема від російської сторони, де, серед іншого, згадувалося і про спалення польського села Гута Пеняцька 27–28 лютого 1944 року³. Та найбільше

офіційних обвинувачувальних заяв все ж пролунало саме з боку єврейських організацій, які наголошували на причетності дивізії до Голокосту. Так, друзі Центру Симона Візенталя наголосили на «добре задокументованих» злочинах дивізії під час Голокосту. Подібну заяву опублікувала і єврейська громада Канади, вказавши, що їм важко залишатись осторонь, коли «злочини, скоєні українцями під час Голокосту відбілюються»⁴. Зрештою, депутатка від консерваторів Мелісса Лантсман (Melissa Lantsman) вжила слово «монстр» до особистості Ярослава Гуньки⁵. Такі публічні висловлювання депутатки необхідно засудити, адже його вину не було доведено і ніколи не було висунуто жодних обвинувачень. Тим паче, у вирокі Міжнародного трибуналу у Нюрбергу (1948), і в офіційному висновку Комісії з розшуку воєнних злочинців у

¹ Ritchie S. House Speaker Anthony Rota apologizes after inviting man who fought for Nazis to Parliament». CTV News. 25 September 2023. Retrieved February 7, 2024 from: <https://www.ctvnews.ca/canada/jewish-group-demands-apology-after-mps-honoured-man-who-fought-for-nazis-1.6575593>

² Оскільки назва дивізії Ваффен СС «Галичина» впродовж 1943–45рр. змінювалась декілька раз (остання назва від квітня 1945 року – Перша українська дивізія Української Національної армії), то в тексті рівнозначно вживатимуться також короткі назви *дивізія* або *дивізія «Галичина»*.

³ Russia Charges Nazi Applauded by Canadian Parliament. The Moscow Times. 20 Oct 2023. Retrieved February 7, 2024, from <https://www.themoscowtimes.com/2023/10/20/russia-charges-nazi-applauded-by-canadian-lawmakers-with-genocide-a82838>, <https://twitter.com/russianembassy/status/1706812628935360808>

⁴ Ritchie S. House Speaker Anthony Rota apologizes...

⁵ Duggan K. Canada's speaker resigns after inviting man who fought in Nazi unit to Zelenskyy visit. Politico. 26 September 2023. Retrieved February 7, 2024, from <https://www.politico.com/news/2023/09/26/canada-speaker-resign-nazi-zelenskyy-00118191>

Канаді (1986) – Комісії Дешена – йдеться про заперечення колективної вини: це означає, що сам факт перебування в дивізії Ваффен СС не є підставою для висунення звинувачень, спочатку потрібно довести індивідуальну причетність до скоєння злочинів⁶.

Як буде показано нижче у статті, зазначені вище звинувачення уже висувалися раніше, ще у 1970-х роках, та були неодноразово спростовані науковцями. Тому у статті на основі найновішої історіографії буде продемонстровано здобуток науковців у вивченні причетності дивізії до воєнних злочинів: до антиєврейського насилля та до убивств цивільного населення тощо. Ми не ставимо за мету виправдати чи підтвердити причетність дивізії до тих чи інших злочинів, а лише подати основні історіографічні дискусії.

Нещодавні публікації в ЗМІ довкола скандалу в канадському парламенті засвідчили дві важливі речі. По-перше, це вкотре оприявило необхідність наукової дискусії передусім в українському суспільстві про створення, діяльність та роль дивізії Ваффен-СС «Галичина» та її вояків в роки Другої світової війни та після неї. По-друге, йдеться про беззаперечне отожднення усіх структур в рамках СС та Ваффен-СС як основних виконавців нацистської політики геноциду європейського єврейства. Це спочатку було офіційно засвідчено вироком Міжнародного військового трибуналу у Нюрнберзі, який визнав систему СС «злочинною організацією»: «Неможливо відокремити будь-яку частину СС, яка б не брала участі у цій злочинній діяльності»⁷. Дослідження, подальший розвиток та інституалізація студій Голокосту дозволила показати як працював цей механізм масового вбивства, встановити які саме підрозділи, де і коли здійснювали акти антиєврейського насилля.

⁶ *Commission of Inquiry on War Criminals. Report. Part 1: Public.* Ottawa: Canadian Government Publishing Centre, 1986), p. 257.

⁷ Нюрнбергский процесс: сборник материалов / Ред. К. П. Горшенин, Р. А. Руденко и И. Т. Никитченко. Изд. 2-е, испр. Москва, 1954. Т. 2. С. 1037.

⁸ *Khromeychuk O. "Undetermined" Ukrainians. Post-War Narratives of the Waffen SS "Galicia" Division.* Bern: Peter Land. 2013. p. 74. *Shkandrii M. The Ukrainian "Galicia" Division: From Familiar to Unexplored Avenues of Research// Kyiv-Mohyla Humanities Journal 6, 2019, p. 12.*

⁹ *Shkandrii M. The Ukrainian "Galicia" Division... P. 12.*

¹⁰ *Даниленко С. Дорогою ганьби та зради. Історична хроніка.* Київ, 1970. 360 с.

¹¹ *Дмитрук К. Безбатченки. Правда про участь українських буржуазних націоналістів і церковних ієрархів у підготовці нападу Німеччини на СРСР.* Львів: Каменярь, 1974. С. 234.

¹² *Сулъженко В. Позорное предательство, безславный конец // Бродовский котел: воспоминания, очерки, документы.* Ред. М.В. Вербинский, Б.В. Самарин. Львів: Каменярь, 1974. С. 209-210.

Такий підхід не означає, що винятків не може бути: це і було продемонстровано на прикладі Ярослава Гуньки і дивізії Ваффен-СС «Галичина». Станом на сьогодні ми не маємо досліджень, які б підтверджували участь дивізії як військової одиниці в антиєврейському насиллі. Дослідники наводять епізодичні приклади та/або припущення, що така можливість могла потенційно існувати, адже так чи інакше дивізія обслуговувала передусім потреби Третього райху⁸. Так, дослідник Голокосту Дітер Поль вказує на можливість того, що окремі відділи дивізії в складі Бойової групи Баєрсдорф могли брати участь в оточенні євреїв в містечку Броди на Львівщині в лютому 1944р⁹. Зрештою, якби про створення дивізії було б оголошено не 28 квітня 1943 року, а на рік чи півтора раніше, то цілком резонно можна припустити, що масштаб був би зовсім інший.

Наступним є питання участі у вбивствах цивільного населення. Це питання активно піднімалося ще радянськими авторами. Їхній доробок носив відверто пропагандистський та звинувачувальний характер, підпорядковувався ідеологічній політиці держави та риториці «Великої Перемоги». Через навішування ярликів зради вояки зображувалися «покидьками суспільства»¹⁰, «безбатченками», «есесівських недобитками», «бандитами і убивцями»¹¹. До 30-х роковин Львівсько-Сандормирської операції видано спогади її радянських учасників (1974) із нарисом історика В. Сульженка про дивізію як «мерзенний приклад зради»¹². Так, радянська історіографія, не відповідаючи засадам наукового дослідження, не спиралась на належну джерельну базу.

Акцент саме на злочинах супроти польського населення зроблено в польській історіографії соціалістичного періоду. Наріжним питанням стала участь українців, зокрема і вояків ди-

візії у придушенні Варшавського повстання та у знищенні польського села Гута Пеняцька 28 лютого 1944 р., у ліквідації Варшавського гетто у 1943 році¹³.

Ветеран дивізії і історик за фахом Василь Верига¹⁴ у 1980 році опублікував окрему розвідку, присвячену спростуванню звинувачень, висунутих у канадській пресі, польській та радянській літературі, передусім про Варшавське повстання, з метою протистояти «обезславленню доброго українського імені»¹⁵. Також публікації визнаних польських істориків Ричарда Тожецького (1993) та Гжегожа Мотики (2001) у «*Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*» теж простували причетність до придушення Варшавського повстання частин дивізії¹⁶.

Але на цьому дискусія не завершена, адже дві роти Українського легіону самооборони УЛС, створеного з ініціативи ОУН(м) під юрисдикцією шуцманшафту (т. зв. «Волинський легіон», 31-й охоронний батальйон СД) таки брали участь у придушенні Варшавського повстання, зокрема у вуличних боях із повстанцями¹⁷. УЛС було включено до складу дивізії Ваффен СС «Галичина» у березні 1945 р. Окрім цього, УЛС здійснив низку інших антипольських акцій: йдеться про вбивство 44 цивільних, з них 5 дітей, у польських сусідніх селах Хлянув (*Chlaniow*) та Владиславін (*Wladyslawin*) у серпні 1944 р. Також стверджено про антиєврейські

акції (йдеться про розстріл 30 євреїв), протистояння з радянськими та польськими партизанами, а також бандерівцями¹⁸.

У червні 2013 р. на сторінках *Associated Press* було опубліковано звинувачення 94-річному Михайлові Каркоцю, очільнику роти Українського легіону самооборони, а з березня 1945 р. – офіцеру та заступнику чотового в складі дивізії «Галичина»¹⁹. Його звинувачено у виконанні й, можливо, відданні наказу про знищення вщент села Хлянув (*Chlaniow*) в Польщі у серпні 1944 р. Це була відплатна акція за вбивство німецького офіцера при УЛС 22 липня 1944 року. Оскільки Михайло Каркоць не був німецьким громадянином, а його злочини були здійснені супроти ненімецького населення і не на німецькій території, його справу після відповідного рішення Федерального суду юстиції почали офіційно розслідувати в Німеччині через належність до формування під німецькою егідою. У пресі також йшлося про те, що Каркоць в еміграційній заяві до США в 1949 р. вказав, що під час Другої світової війни не перебував у жодному військовому з'єднанні. Натомість, у своїх мемуарах, вперше опублікованих у 1995 р., Каркоць детально описав обставини створення та діяльності УЛС, свою роль у цьому процесі як співзасновника та члена «провідного активу». Зрозуміло, що про зазначену трагедію там не згадано жодним словом²⁰. Після проведення роз-

¹³ *Prus E.* SS-Galizien. Patrioci czy zbrodniarze? Wrocław: Nortom, 2001. S. 191; *Szczesniak A., Szota W.* Droga do nikąd. Wojna Polska z UPA. Warszawa, 1973.

¹⁴ Василь Верига по праву вважається «дивізійним істориком». У 1976-1980 рр. виконував обов'язки голови Головної управи Братства колишніх вояків І УД УНА, а також генерального секретаря Світового конгресу вільних українців (СКВУ) у 1988-1993 рр, його віце-президента у 1993-1998 рр.

¹⁵ *Veriga B.* Дорогами Другої світової війни. Легенди про участь українців у здушуванні Варшавського повстання в 1944 р. та про Українську дивізію «Галичина». 3-тє вид. Накладом Братства, 1998. С. 16.

¹⁶ У спогадах українцями часто вважалися росіяни або російськомовні українці у складі РОА генерала Власова, відділи якої брали участь у придушенні Варшавського повстання. *Torzecki R.* Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej. Warszawa PWN, 1993. P. 253; *Motyka G.* Dywizija SS "Galizien" // *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*. 2001. № 1. S. 19-20.

¹⁷ *Motyka G.* Dywizija SS "Galizien"... S. 19-20.

¹⁸ Детальніше див.: *Radchenko Y., Usach A.* "For the Eradication of Polish and Jewish-Muscovite Rule in Ukraine": An Examination of the Crimes of the Ukrainian Legion of Self-Defense." *Holocaust and Genocide Studies* 34.3:2000. P. 452-454.; *Motyka G.* Dywizija SS "Galizien"... S. 19-20.

¹⁹ *Rising D., Herschaft R., Scisłowska M.* Commander in Nazi SS-led unit living in U.S. *Associated Press*. June 14, 2013. Retrieved February 8, 2024 from http://usnews.nbcnews.com/_news/2013/06/14/18957629-ap-report-commander-in-nazi-ss-led-unit-living-in-minnesota?lite; German prosecutors to push for murder charges against former Nazi commander living in Minnesota. *New York Daily News*. November 18, 2013. Retrieved February 8, 2024 from: <http://www.nydailynews.com/news/national/soldier-minneapolis-man-ordered-nazi-led-massacre-article-1.1520546>.

²⁰ *Каркоць-Вовк М.* Від Вороніжа до Українського легіону самооборони. 2-ге доп. вид. Рівне: ТЗОВ «Каліграф», 2002. 248 с.

слідування, в середині 2015 р. німецька сторона вирішила не висувати офіційних звинувачень Михайлові Каркоцю, зважаючи на його вік (на той момент – уже 96 років) та стан здоров'я, не вимагати екстрадиції із позбавленням громадянства²¹. Натомість, за два роки уже польський уряд розпочав розслідування з метою його екстрадиції, які завершилися з його смертю у 2019 році.

Знищення польського села Гути Пеняцької неподалік Бродів є одним із найбільш дискусійних в історіографії. Гжегож Мотика розглядає знищення Гути Пеняцької руками «українських вояків СС» як «типову німецьку пацифікацію», яка входить до числа найбільших за масштабом подібних злочинів (йдеться про 600-800 жертв)²². Так, з нагоди 65-х роковин трагедії у 2009 р. тут відбулося офіційне вшанування її жертв за участі українського та польського президентів.

Трагедію в Гуті Пеняцькій та інші подібні акції слід розглядати крізь призму українсько-польського протистояння АК та УПА, яке було підсилене присутністю в Галичині загонів радянських партизан наприкінці зими-навесні 1944 року. Низку військових формувань було спрямовано німцями на ліквідацію їхньої присутності. Зрештою, напередодні трагедії в Гуті Пеняцькій переховувались радянські партизани на чолі з лейтенантом Б. Крутіковим під загальним керівництвом Дмитра Медведєва, та підпілля АК. Андрій Боляновський, Микола Литвин та Володимир В'ятрович називають трагедію відплатною акцією невстановленого німецького загону у відповідь на вбивство двох офіцерів²³. Таке трактування події є уже застрілим. Ігор Ільюшин, посилаючись на документацію польського еміграційного уряду та АК, використовує

термінологію своїх джерел: цитуючи звіт Делегатури польського еміграційного уряду, зазначає виконавцем «пацифікації» Гути Пеняцької дивізію «Галичина». Далі по тексту автор ототожнює 4-ий Галицький добровольчий полк СС (*4. Galizische SS-Freiwillige Regiment*) із дивізією, хоча і зазначає про їхнє різне підпорядкування²⁴: Через своє підпорядкування поліції відповідно 4-ий, 5-ий, 6-ий, 7-ий та 8-ий Галицькі добровольчі полки СС часто називають «поліційними полками». Плутанина і нечітке розмежування між різними підрозділами, підпорядкованими німцям, в джерелах різного авторства і походження є типовою для того часу. Плутанина підсилюється тим, що відзнакою 4-го полку був лев з трьома коронами і в назві було слово «галицький», він складався з добровольців до дивізії. На сьогодні встановлено, зокрема у працях Гжегожа Мотики (2006), що виконавцем трагедії в Гуті Пеняцькій є саме 2-ий батальйон 4-го Галицького добровольчого полку СС²⁵, який діяв у співпраці із Волинським відділом УПА Максима Скорупського та одним із місцевих самооборонних кущових відділів²⁶. Рештки 4-го поліційного полку було включено до складу дивізії, відповідно, на початку червня 1944 р.²⁷

Якщо Мотика припускає інші можливі злочини дивізії²⁸, то Ігор Ільюшин за дії, здійснені тим же 4-им Галицьким добровольчим полком СС робить відповідальною дивізію «Галичина». Так, на основі повідомлення Золочівського інспекторату АК йдеться про вбивство 250 поляків в домініканському монастирі в Підкамені (Бродівщина) на початку березня 1944 р. у співпраці з українським підпіллям²⁹, а також про знищення

²¹ *Rising D.* Germany shelves Nazi crimes probe of ex-SS commander living in US. Time of Israel. – August 1, 2015. Viewed on July 2, 2016 from <http://www.timesofisrael.com/germany-shelves-nazi-crimes-probe-of-us-man/>.

²² Мотика Г. Від Волинської різанини до операції «Вісла»... С. 168.

²³ Боляновський А. Дивізія «Галичина». Історія. Львів, 2000. С. 218; Литвин М. Гута Пеняцька: нацистський слід польської трагедії 1944 р. // День. 2009. Ч. 35; Калішук О. Проблема Гути Пеняцької: історіографічний зріз// Бродщина – край на межі Галичини й Волині. Мат. шостої краєзн. конф. Вип. 5. Броди, 2012. С. 72–76.

²⁴ Ільюшин І. Українська Повстанська Армія і Армія Крайова: протистояння в Західній Україні (1939–1945). Київ: «Кієво-Могилянська академія», 2009. С. 294–295.

²⁵ Motyka G. *Ukraińska partyzantka 1942–1960*. Warszawa, 2006. S. 383.

²⁶ Деталі трагедії та про «поліційні полки» див.: Пономаренко Р. Галицькі добровольчі полки СС. 1943–1944. Тернопіль, 2017. С. 81–105.

²⁷ Окрім 4-го поліційного полку та УЛС, до дивізії було включено й 5,6,7-ий «поліційні полки», укомплектовані з добровольців до дивізії.

²⁸ Мотика Г. Від Волинської різанини до операції «Вісла»... С. 163–171.

²⁹ Ільюшин І. Українська Повстанська Армія і Армія Крайова... С. 295–296.

польських сіл Будки Незнанівські (Кам'яничина) і Павлів (Радехівщина) в квітні 1944 р.³⁰

Зрештою, Пер Рудлінг також робить подібну помилку та неодноразово вживає зв'язку 4-ий галицький полк дивізії Ваффен-СС «Галичина» (*4th Regiment of the Waffen-SS Galizien division*), позначаючи відповідальних за вбивства цивільного польського населення в селах Завонє, Ясениця Польська, Будка Незнановська та Павлів в першій половині 1944 року³¹.

Дискусійною залишається участь відділів дивізії в каральних операціях (*Einsatz*) супроти словацьких партизанських загонів, в тому числі і радянських, в жовтні 1944 р. – січні 1945 р. під час дислокації в Словаччині, що частково співпало із придушенням німцями Словацького повстання. Саме туди було переміщено особовий склад та підпорядковано тиловим штабам армії після наказу про відновлення дивізії від 5 вересня 1944 р. після її виходу з оточення під Бродами у липні 1944 року. 26 січня 1945 р. дивізію переміщено в Югославію для боротьби з «тітовськими партизанами», в березні-квітні – на фронт в Австрію та Словенію на оборону лінії Гляйхенберг-Фельдбах.

Причетність дивізії до спалення словацького селища Нижня Боца 24 жовтня 1944 року було спростовано Миколою Мушинкою (ця історія лягла в основу обвинувачувального фільму «SS in Britain» у 2001р.). Втім, саме в Словаччині вояками з бойової групи Фрідріха Віттенмаєра (*Friedrich Wittenmeyer*) у відповідь на вбивство німецького офіцера було спалено 28 жовтня 1944 року село Смерчани (*Smrečany*), в результаті чого було вбито одну жінку і одну дитину, а 29 жовтня село Ж'яр (*Žiar na Liptove*)³². Словацькі дослідники теж наводять деякі епізодичні дані про залучення дивізії в цих селах, а також і в Жиліні (*Žilina*) до обшуків, арештів, убивств та спалення будинків. Також знаходимо

відомості, що 16 жовтня 1944 року у селі Пleshіва (*Pešivá*) вояки дивізії були причетні до вбивства трьох цивільних, зокрема і дівчинки двох років. Також у Радощці (*Radôška*) було убито і пограбовано чоловіка, який переховував партизан³³. Поруч із дивізією у Словаччині перебувала й горезвісна бригада «Дірлевангер» (*SS-Sonderbrigade Dirlewanger*), чий воєнні злочини на території Польщі та Білорусі офіційно підтверджено (зокрема участь у Голокості та у придушенні Варшавського повстання). У ґрунтовному дослідженні Майкла Мельника найповніше змальовано період перебування дивізії Ваффен-СС «Галичина» в Словаччині³⁴.

Якщо гіпотетичну можливість участі одних індивідів у воєнних злочинах до вступу в дивізію ще потрібно дослідити (на цьому наголошує Олеся Хромейчук (2013)³⁵), то участь в злочинах проти людства інших підрозділів та індивідів (як німців, так і українців) до переведення в дивізію є підтвердженою та/або потребує відповідної класифікації. Пер Рудлінг наголошує, що такі особи, як командир дивізії генерал Фріц Фрайтаг, СС гаупштурмфюрер Гайнріх Вінс, СС оберштурмфюрер Франц Магаль (переведений до дивізії із бригади «Дірлевангер») брали участь у розстрілах євреїв, масових вбивствах та злочинах проти білоруських та українських цивільних³⁶.

Окрім офіційної публікації висновків Комісії Дешена в Канаді 1986 року, є ще також непублічне дослідження «Нацистські військові злочинці в Канаді: історичні та політичні засади від 1940-х до сьогодні» (1986), написане очільницею відділу історичних досліджень при Комісії Алті Родаль. Дослідниця вказала на чинники, які не були враховані Комісією Дешена щодо можливості індивідуальної участі у воєнних злочинах до вступу в дивізію осіб, які впродовж 1941–1943 рр. служили в різних німецьких фор-

³⁰ Там само. С. 291.

³¹ *Rudling P.* 'They Defended Ukraine': The 14. Waffen-Grenadier-Division der SS (Galizische Nr. 1) Revisited // *The Journal of Slavic Military Studies*. 2012. Vol. 25:3. P. 353–355.

³² *Shkandrii M.* In the Maelstrom. The Waffen-SS 'Galicia' Division and Its Legacy. McGill-Queen's University Press? 2023. Pp. 121–130.

³³ *Šmigel' M., Cherkasov A.* The 14th Waffen-Grenadier-Division of the SS «Galizien No. 1» // *Slovakia (1944–1945): Battles and Repressions*, Bylye Gody. 2013. № 28 (2). P. 67–68.

³⁴ *Melnyk M.* The History of the Galician Division of the Waffen-SS. Vol. 2. Stroud, UK: Fonthill. 2016. P. 42–135.

³⁵ Детальніше див.: *Khromeychuk O.* «Undetermined» Ukrainians... P. 61–90.

³⁶ *Rudling P.* 'They Defended Ukraine'... P. 343–344.

маціях, передусім в поліції. Також, після битви під Бродами в липні 1944 року до лав дивізії влилося близько 12 тисяч осіб, серед яких могли бути й особи, що в минулому скоїли військові злочини³⁷.

Таким чином, огляд історіографії засвідчив суперечливість звинувачень у воєнних злочинах, а також відсутність визначення, яке б допомогло класифікувати діяльність дивізії та її вояків впродовж війни у правовому полі. По-перше, це рівень індивідуальної та колективної вини та (спів)відповідальності. Зокрема, яким чином потрібно класифікувати діяльність включених до складу дивізії Ваффен-СС «Галичина» військових формувань (Українського легіону самооборони, Галицьких добровольчих полків СС) та окремих індивідів, чия участь у військових злочинах доведена та здійснена ще до переходу до дивізії. Останнє стосується і осіб, які стали «дивізійниками» в останні місяці війни: це вказує на необхідність дослідження біографій людей ще до їхнього вступу до дивізії на предмет їхньої індивідуальної участі у воєнних злочинах.

На основі огляду найновішої літератури показано, що висунуті звинувачення дивізії щодо

участі у придушенні Варшавського повстання спростовано ще у 1980-х. Втім, 2 роти Українського легіону самооборони таки були залучені до боїв у Варшаві, а сам УЛС скоїв злочини супроти польського населення, його було включено до складу дивізії в березні 1945 року. Пацифікацію низки польських сіл в Галичині навесні 1944 року (Гута Пеняцька, Підкамінь, Завонь, Будки Незнайовські тощо) було здійснено підрозділами 4-ого Галицького добровольчого полку СС та в червні 1944 року включено до дивізії. Хоча діяльність дивізії в Словаччині ще потребує подальшого дослідження, уже зараз можна говорити про декілька епізодів, серед яких наймасштабнішим є спалення сіл Смерчани та Ж'яр 28 та 29 жовтня 1944 року. Це було здійсненого вояками бойової групи Віттенмаєр у відповідь на вбивство німецького офіцера. Доказів, які б підтверджували ту чи іншу участь дивізії як цілісної одиниці в Голокості на сьогодні не має, окрім висунутих припущень. Тим не менше, низка німецьких офіцерів дивізії, зокрема і командир дивізії Фріц Фрайтаг, були залучені до реалізації антиєврейського насилля ще до свого переведення до дивізії.

References

1. Bolianovskiy A. (2000). *Dyviziia "Halychyna". Istoriiia*. Lviv: Lvivskiy Natsionalnyui Universytet imeni Ivana Franka. [in Ukrainian]
2. Danylenko S. (1970). *Dorohoiu hanby i zrady: istorychna khronika*. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]
3. Dmytruk K. (1974). *Bezbatchenky: Pravda pro uchast ukrainskykh burzhuaznykh natsionalistiv i tserkovnykh iierarkhiv u pidhotovtsi napadu fashystskoi Nimechchyny na SRSR*. Lviv: Kameniar. [in Ukrainian]
4. Duggan K. (2003) Canada's speaker resigns after inviting man who fought in Nazi unit to Zelenskyy visit. *Politico*. 26 September 2023. Retrieved February 7, 2024, from <https://www.politico.com/news/2023/09/26/canada-speaker-resign-nazi-zelenskyy-00118191> [in English]
5. П'юшын І. (2009) *Ukrainska Povstanska Armiia I Armiia Kraiova: protystoiannia v zakhidnii Ukraini (1939–1945)*. Kyiv: Kyevo-Mohylianska academia. [in Ukrainian]
6. Kalischuk O. (2012) Problema Huty Peniatskoi: istoriografichnyi zriz. *Bridschyna – kraj na mezhi Halychyny i Volyni*. Proceedings of the 6th conference. Brody. 5. P. C. 72–76. [in Ukrainian]
7. Karkots-Vovk M. (2002) *Vid Voronizha do Ukrainskoho lehiony samooborony. 2-he vyd*. Rivne: Poligrap. [in Ukrainian]
8. Khromeychuk O. (2013) *"Undetermined" Ukrainians. Post-War Narratives of the Waffen SS "Galicia" Division*. Bern: Peter Land. [in English]

³⁷ Дослідниця зазначає про ймовірність потрапляння вартових концентраційних таборів, вояків інших поліційних формацій (скажімо, до «табору смерті» у Майданеку радянська армія увійшла 24 липня 1944 р.). *Khromeychuk O. «Undetermined» Ukrainians*. P. 69, 74.

9. Lytvyn M. (2009) Huta Peniatska: natsystkyi slid polskoi tragedii. *Den*, 35. [in Ukrainian]
10. Melnyk M. (2016) *The History of the Galician Division of the Waffen-SS*. 2 vols. Stroud, UK: Fonthill. [in English]
11. Motyka G. (2001). Dywizija SS “Galizien”. *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*. № 1. S. 19-20. [in Polish]
12. Motyka G (2006). *Ukraińska partyzantka 1942–1960*. Warszawa, 2006. 383. [in Polish]
13. Motyka G (2013). *Vid Volynskoi rizanyiny do operatsii “Visla”*. *Polsko-ukrainskii konflikt 1943–1947*. Per. z pol. A.Pavlyshyn. Kyiv: Dukh i Litera. [in Ukrainian]
14. Ponomarenko R. (2017) *Halytski dobrovolchi polky SS, 1943-1944: Istoriiia bez prykras*. Ternopil: Mandrivets. [in Ukrainian]
15. Prus E. (2001) *SS-Galizien. Patrioci czy zbrodniarze?* Wrocław: Nortom. [in Polish]
16. Radchenko Y., Usach A. (2020) “‘For the Eradication of Polish and Jewish-Muscovite Rule in Ukraine’: An Examination of the Crimes of the Ukrainian Legion of Self-Defense.” *Holocaust and Genocide Studies* 34.3: 450-77. [in English]
17. Rising D., Herschaft R., Scisłowska M. (2013) Commander in Nazi SS-led unit living in U.S. Associated Press. June 14, 2013. Retrieved February 8, 2024 from http://usnews.nbcnews.com/_news/2013/06/14/18957629-ap-report-commander-in-nazi-ss-led-unit-living-in-minnesota?lite [in English]
18. Ritchie S. House Speaker Anthony Rota apologizes after inviting man who fought for Nazis to Parliament». CTV News. 25 September 2023. Retrieved February 7, 2024 from: <https://www.ctvnews.ca/canada/jewish-group-demands-apology-after-mps-honoured-man-who-fought-for-nazis-1.6575593>[in English]
19. Rudling P.A. (2012): ‘They Defended Ukraine’: The 14. Waffen-Grenadier-Division der SS (Galizische Nr. 1) Revisited. *The Journal of Slavic Military Studies*, 25:3, 329-368 [in English]
20. Russia Charges Nazi Applauded by Canadian Parliament. The Moscow Times. 20 Oct 2023. Retrieved February 7, 2024, from <https://www.themoscowtimes.com/2023/10/20/russia-charges-nazi-applauded-by-canadian-lawmakers-with-genocide-a82838> [in English]
21. Shkandrii M. (2023) *In the Maelstrom. The Waffen-SS ,Galicia’ Division and Its Legacy*. McGill-Queen’s University Press. [in English]
22. Shkandrii M. (2019) The Ukrainian “Galicia” Division: From Familiar to Unexplored Avenues of Research. *Kyiv-Mohyla Humanities Journal*, 6, pp. 1–23. .[in English]
23. Šmigel’ M., Cherkasov A. (2013) The 14th Waffen-Grenadier-Division of the SS «Galizien No. 1» in *Slovakia (1944–1945): Battles and Repressions*, Blye Gody. № 28 (2) [in English]
24. Sulzhenko V. (1974) Pozornoie predatelstvo, bezslavnui konets. *Brodovskui kotel: vospominaniya, ocherki, dokumenty*. Red. Verbinskij M.V., Samarin B.V. Lviv: Kameniar. [in Russian]
25. Szczesniak A., Szota W. (1973) *Droga do nikąd. Wojna Polska z UPA*. Warszawa, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej. [in Polish]
26. Torzecki R. (1993) *Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej*. Warszawa PWN. [in Polish]
27. Veryha V. (1998) *Dorohamy Druhoi svitovoi viiny: Legendy pro uchast ukrainsiv u Varshavskomu povstanni 1944 r. ta pro Ukrainsku Dyviziiu ‘Halychyna’*. 3-ie vyd. Nakaldom Bratstva kol. Voiakiv I-oi UD UNA.[in Ukrainian]